

Stefan Hertmans
TUJKA

prevedla Staša Pavlović

Za žensko, ki je poljubila hišo

Oblika brezčasnosti je tukaj in zdaj.

Thomas Mann, *Jožef in njegovi bratje*

I
Jupitrova gora

1

Rano jutro je, prvi sončni žarki so ravnokar pokukali izza hrbta gore.

Skozi okno, od koder se mi razprostira pogled na dolino, vidim iz daljave prihajati dva človeka. Mislim, da se spuščata s Saint Huberta, od koder se vidi tako vrh gore Mont Ventoux kot dolino Monieuxja; zatem nekaj časa stopata skozi redek hrastov gozd, kjer se klatijo volkovi.

Razvpita pečina Rocher du Cire – strma, monumentalna skalna stena, nad katero visoko in nedosegljivo rojijo čebele, kamen pa se v poletnem soncu blešči od medu, ki dobesedno kaplja s pečine – stoji vznesena in samotna, mogočno potopljena v jutranjo meglo. Vse to sta videla in šla molče mimo.

14
15

Svetloba s strani pada na še zmeraj majceni postavi. S težavo se spuščata s kraja, kjer danes zemljišče La Plana kot pes čuvaj bdi nad dolino, po vijugasti poti, ki vodi na levi breg reke – zanju je ta na desni strani, hodita namreč proti toku. Pojavljata se in spet izginjata, pokukata izza dreves in se znova skrivata za njimi. Nato prispeta na odprto strmo jaso in se pričneta spuščati nekoliko hitreje. Tam na visoki pečini zagledata napol dokončan stolp, svetilnik, ki jima kaže pot. Zdaj, ko se sonce povzpne še malce višje in obsije nižje ležečo dolino, uzreta vasico; ker so bile vse hiše zgrajene iz kamna in jih v polmraku skorajda ni bilo moč opaziti, se zdi, kot da bi se vasica

čudežno odtrgala iz skalne stene in šele s svetlobo dobila pravo obliko. Kakor da bi kdo odstrl veliko zaveso in odkril spečo pokrajino.

Sinjina svita hitro blede. Prekrivajo jo rumeno-sivi toni. Toplota še zadnje oblake razpiha v gromozanske prosojne balvane na vijoličnem nebu; nad rečnim tokom vztraja bela tančica, ki vidno izpareva. Nad strehami že kroži jata čebelarjev.

Ko se mi par še bolj približa, opazim, da si moški pri hoji pomaga z golo leseno palico. Ženska šepa, težko hodi. Oba sta videti izmučena. Si je ženska zvila gleženj na eni od neprehodnih visokih poti ali pa jo po dolgih, težkih celodnevnihih pohodih tišči obuvalo? Nastavim daljnogled in opazim, da je visoko noseča. Moški nosi preveliko delavsko srajco, na glavi ima preprost klobuk. Vsake toliko žensko prime za komolec in ji pomaga kaj prestopiti. Za njima se prikaže še en moški, z veliko boršo na hrbtu. Sledi njunim stopinjam in za seboj vleče mulo.

Kako zgodaj sta vstala danes zjutraj? Ju je predramil mraz pod drevesom? Sta se zbudila v krčmi? V brezkončni tišini pomladnega jutra v grmovju ob reki še pojejo slavčki. Vse do tod se jih sliši; spuščajo melodične, blazne krike. Ko se sonce povzpne točno nad hrib, sova neslišno odjadra nad zgrbljenimi hrasti in izgine do naslednjega večera. Neskončni mir; oddaljeno zavijanje volka; kukavica, ki z monotoniimi vzkliki frfota nad samotnimi gozdovi Saint-Jeana. Pokrajina v teh zgodnjih urah božansko diši, izžareva nezemeljsko lepoto. Na to pomladno jutro so se od-

prli irisi, divja češnja cveti, rožmarin je poln majhnih žarečih cvetov, vonj materine dušice postaja vse bolj zaznaven v topli rosi. Toplota rose, Hamoutal: spomnim se na žensko judovsko ime.

Vem, kdo sta. Vem, pred kom bežita.

Prav rad bi ju oba pričakal v tej hiši, ju pogostil s čim okrepčilnim, z nečim, česar še ne poznata, denimo s skodelico kave. Kam naj se zatečeta, zdaj ko njuna hiša že tisoč let ne stoji več in ko je srednjeveški del vasi izginil pod travo in grmovjem? Ob zvoku prvega avtomobila jima lahko počí srce od strahu, in ženska bi lahko prezgodaj rodila.

Par prikrevsa do moje vasi.

Zbudim se iz sanjarije. Zaprem okno, zakurim ogenj, pristavim kavo. Tu in tam začutim neumno nujno, da bi pogledal skozi okno. Po starih talnih ploščicah se premikajo sončni madeži; dolg tih dan je.

Tej vasi so nekoč rekli Jupitrova gora – Mons Jovis. Za neolitskimi bivališči v jamah nedaleč stran so že dolgo pred pričetkom našega štetja ljudje na kup zlagali golo kamenje. Prava podoba v mraku časa izgine, a jo je še moč otipati v najstarejših hišah porušene, višje ležeče vasi. V stari kapelici na robu globeli so nekoč našli kamen z latinsko gravuro, posvečen Marsu Nabelcusu, božanstvu, ki so ga tukaj častili Rimljani.

V srednjem veku so bile primitivne hiše raztresene med težko dostopnimi skalami in razraščeni hrasti,

zavarovane s pečino, skoraj sto metrov visokim naravnim zidom. Tu in tam med suho travo, grmičevjem in z materino dušico poraslimi skalami še vedno naletiš na stare kleti. Temne luknje imajo vonj po plesni in prsti, sploh ob vročih dneh. Tukaj, na tem nekročenem mestu, polnem robid in posušene grašice, kjer pogosto sedim in sanjarim, je nekoč stala soba, kjer so se ljudje rojevali in umirali.

Okrog desetega stoletja so se vneli spori zaradi globokih vodnjakov pod nekaterimi kletmi. V obdobjih pasje vročine – zloglasne *canicule* – je voda postala slankasta in zastrupljala vaščane. Krivda za to je bila pripisana klatežem, ki so jih trpinčili, pa četudi samo zato, da bi s tem pri življenju obdržali idejo žrtvovanja. Tam v višavah so med saltami *rafales*, mistrala in tramontane stale majave hiške, s hrbti brez oken obrnjene proti vetru, in tako preživele stoletja. Niso se prav dosti razlikovale od primitivnih kamnitih konstrukcij, *borie*, ki so jih pastirji gradili na suhih planjavah in v hrastovih gozdovih. Že tedaj so si v kamen radi zvtali kukalo, ki so ga pozimi zadelali z volčjo ali lisičjo kožo, z napetim prašičjim mehurjem.

Srednjeveške hiše so bile grajene na ozkih zemljiščih na neravnih tleh. Težki in v naglici nametani več metrov debeli zidovi so se prislanjali drug k drugemu. Iz stoletja v stoletje so postajali višji, umetnost gradnje pa še ni napredovala. Zato so se od poznega osemnajstega stoletja dalje mnoge hiše preprosto sesule. Ruševine so se spremenile v slikovite kupe kamnja, obraščene z viniko, krvavo rdečo v oktobru.

Preostale stavbe se že od vekomaj opirajo na težke ozke zidove kot starčki na palice. Z obnovami so preživele mnoga stoletja. Preperelo vezivo iz gline in peska je zamenjal cement. Stare hrastove nosilne stebre in improvizirane opornike so ojačali z betonom, hiše se držijo skupaj z železnimi palicami, s katerimi so prebodli zidove in jih nato privili, pritrdili s čednimi jeklenimi obročki, ki včasih spominjajo na škorpionove klešče.

Jasno, da sta zaljubljenca prišla prav sem. Vas je že večkrat nudila zavetišče prišlekom in prebežnikom. Judom v enajstem stoletju, hugenotom v sedemnajstem. Ko je nek kraj veljal za strpnega, se je to med ljudmi na begu hitro razvedelo. Okrog osemnajstega stoletja, ko je vas prišla v anale z imenom Monali, je štela skoraj tisoč prebivalcev. Ozke uličice so bile natrpane, v ostrih zimah na sedemsto metrih višine mračne in brez luči, a prijetno hladne v dolgih vročih poletnih mesecih. V kanalih se je nabirala žlobudra, ki je hranila podgane. Te so hranile uši, uši pa kugo. V štirinajstem stoletju so prav tu zabeležili prve primere kuge. Štiri stoletja pozneje, med veliko epidemijo, ki se je razširila iz Marseilla, so postavili kužne zidove, močno zastražene vrste neobdelanega skrilavca, kjer so pobili ubežnike, ki so se skušali izmuzniti stražnikom. Mrhovinarji so strašili naokrog in ležeča trupla oropali poslednjega imetja. Mazali so se z mešanico materine dušice, rožmarina, sivke in žajblja. Ostalo

je naredilo vraževerje: mešanica je roparje menda varovala pred okužbo. Nekoč sem neko starko slišal to zdaj že ponarodelo zeliščno mešanico imenovati *les quatre bandits*. Kužni zid stoji samo nekaj metrov od tod, obrasel s travo in zelišči.

Ta surova ponosna pokrajina se je dolga stoletja upirala centralizaciji iz Pariza. Prebivalstvo se je vse bolj mešalo. Španci, Maročani in Italijani, zablodeli mornarji, ki so prišli iz Marseilla in spočeli otroka z lepotico iz suhih zapuščenih hribov. Reveži so s solzami v očeh v pomladnem vetru sedeli med divjimi irisi, maki in na redko zasejano piro. Njihovi otroci so imeli groba usločena stopala, pronicljiv pogled in brazdasto kožo. Včasih se je v vasi ustavila roparska tolpa, tu in tam kakšnega pastirja treščila z glavo ob zid, posilila nekaj žensk in si, takoj ko je vas zajela panika, prisvojila vse, kar je hotela. Zatem je izginila za vrh hriba in pustila prosto pot vetru, soncu, tišini, strahu in molitvi.

Tako vas kot klatež iz minulih časov vstopi v enaindvajseto stoletje. Skoraj nič se ni spremenilo; ob ranih jesenskih jutrih pastirji še zmeraj po glavni ulici ženejo razgrete črede, zvok drobnih kopit in nežno cingljajočih zvončkov v različnih tonih je skoraj do potankosti tak kot tedaj, ko je Vergilij pisal svoje bukolične pesmi, na asfaltu ostajajo bobki in kosmi volne, medtem ko se živali prerivajo in jagenjčki skačejo v zrak. Pismonoša v malem dostavnem avtomobilu potrpežljivo čaka, da čreda zapusti vas, v roki drži cigareto. V romanski cerkvi ob nedeljah še zme-

raj obhajajo mašo. Verniki pojejo neubrano, tako kot pritiče pobožnim pesmim.

Pozimi je vas včasih dolge dni zasnežena. Tedaj vaščani preživijo od zalog v kletih in zamrzovalnikih. Med dolgimi vročimi poletji je narava neizprosna in dih jemajoča suša izčrpava zemljo, žanje se sivka, nad hribi se vali vonj po ognju, medtem ko iz cvetov stiskajo dragoceno olje. Najlepša so prehodna obdobja; tedaj si pokrajina oddahne, v vinski trti brenčijo divje čebele. Nekoč so čez na videz prazgodovinsko globel, po muhastem rečnem koritu, že nameravali speljati železnico, da bi vas povezali z nižje ležečo ravnino; kaj kmalu so si premislili, saj si je bilo še s konjem nemogoče utreti pot skoznjo. Šele od devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje je vas dosegljiva za promet, po cesti, ki teče čez tisoč metrov visok hrbet Les Abeilles.

Dnevi ne poznajo ur. Zreš lahko v sončni madež, ki drsi po golih tleh, nekakšna bela svetloba, ki kot da drhti in ki pozno popoldan spleza po steni, preden izgine. Nič se ne zgodi, in prav to je tisto, od česar ni moč odlepiti oči. Čas gre svojo pot.

Pravzaprav je rabin Joshua Obadiah tisti, ki zgodaj zjutraj izpred sinagoge vidi prišleka spuščati se s hriba, tiste pomladi leta 1091. Sel na konju ga je moral vnaprej obvestiti o njenem prihodu. Skrbi ga za ta mlada človeka, pa ne le zato, ker zaradi mešanega zakona rabita zaščito – rabin ve, da ženska lahko zdaj zdaj rodi, njemu pa zna iskanje doma zanju vzeti več tednov. Zato jima bo streho nad glavo nudil sam, tako dolgo, dokler bo treba. Zakaj nista pripotovala na konjih, lahko le ugiba. Morda so ju napadli roparji ali konjski tatovi. Morda sta se zanalašč zakrinkala v preprosteža, da bi tako ubežala pogledom zasledovalcev. Nestrpnost čaka, da prestopita prag obzidja in pošlje ženo, da ju pričaka pri južnih vratih, ki še dandanes nosijo ime *Portail Meunier*. Prikrevsata vse do njegove hiše – nedaleč stran od mesta, kjer sem sam, tisoč let kasneje, dolga poletja v nevednosti sedel in bral in bil srečnejši kot kjerkoli drugje v tej solzni dolini.

Hamoutal ima globoko prasko na desnem stopalu; njen gleženj je zvit, vezi pretrgane. Njeno stopalo je rdeče in zatečeno, pod kožo se je kri nakopičila v črnih madežih, gležnju grozi vnetje. Rabinova žena vanj vtira zvarek iz sivkinega olja, koprive in mlačne vode. Hamoutalin mož, David Todros iz Narbonna, Joshuo Obadiaha seznanil z razvojem dogodkov.

Rabin zamišljeno prikimava in si s prsti razčesava brado, njegova žena moči drobno ranjeno stopalo mlade ženske.

Kakšno je tvoje pravo ime? vpraša rabin.

Omahuje; ali jo mar sprašuje po njenem krščanskem imenu?

David jo prehit. Sarah, reče. Moji ženi je ime Sarah. Hamoutal je ljubkovalno ime, ki sem ji ga nadel sam.

Svojo dlan položi na njeno.

Zbrana družba sedi in molči.

Težki časi so. Verski mir, ki ga je vpeljal Karel Veliki, se počasi krha zaradi politične nestabilnosti. Fevdalna gospoda si je prilastila moč in avtonomno vlada na svojih ozemljih; centralistično vodstvo izgublja oblast, pojavlja se vse več nepravilnosti, z zakoni se ravna poljubno. Potem ko so judje in kristjani že več stoletij živeli v sorazmernem sožitju, zdaj vse pogosteje prihaja do grobih napadov na judovsko skupnost. V zadnjih mesecih je precejšnje število judov iz Španije prebežalo v južno Provanso, natančneje v Narbonne, obmorsko mestece prepolno vandrovcov, ki iščejo srečo in varen pristan. Davidov oče, vrhovni rabin iz Narbonna, bolj znan kot *Roi aux Juifs* – njegov rod naj bi namreč izhajal naravnost iz rodu kralja Davida – se stara. S težavo dohaja delo, utrujen je in nespečen; poleg tega ga skrbi še usoda najstarejšega sina in snahe.

On je prebežnika poslal v ta odročni kraj v Vaucluse, v upanju, da bi tako ušla krščanskim križarjem, ki jih je iz Rouena poslal dekletov normandijski oče v želji, da bi jo pripeljali nazaj. Pot proti Španiji je bila prenevarna; na poti do Santiaga de Compostela kar vrvi krščanskih romarjev. Območje okrog Toulousa in Albija je bilo prenemirno zaradi boja z manihejci in porasta krivoverskih gibanj. Bojev in usmritev je bilo vse več. Tudi v velika mesta nista mogla: povsod so novačili vojake za pohode na Bližnji vzhod, ceste so bile nevarne zaradi tolp, ki so vznikale in izzivale prepir z mimoidočimi popotniki.

Rabin Todros je mladoporočenca zatorej poslal v smer, ki Hamoutalinemu očetu nikoli ne bi padla na pamet: proti severovzhodu, mimo Arlesa, vzdolž Rone, mimo vojaškega oporišča v Avignonu – kjer tedaj ni bilo še niti znanega mostu – in dalje proti Carpentrasu, od tam pa v skoraj povsem nenaseľljene predalpe, proti Sisteronu, na jugovzhodni del gore Mons Ventosus, kjer je poznal malo judovsko skupnost: v odročno vasico Moniou, poimenovano po Mons Jovis. Njegov stanovski kolega Obadiah bo mlademu paru gotovo ponudil zavetje in dom. Z Joshuo Obadiahom, po rodu iz španskega Burgosa, sta prijateljevala že v mladih letih med študijem Tore v judovski šoli v Narbonnu. Odročna gorata pokrajina okrog Moniouja je leta 1032 pripadla Svetemu rimskemu cesarstvu in je bila izven meja galskih križarjev, ki so iskali mlado žensko. Ob tem pa je gorata pokrajina veljala tudi za kraj, kjer judje in kristjani

sobivajo v miru. Obadiah je prikimal mlademu Todoru in rekel, da se je njegov oče pametno odločil.

Opoldne se potikam med srednjeveškimi ruševinami. Sedanji župan je ruševine srednjeveške četrti pred kratkim krstil za *Le Jardin de Saint-André*, po porušeni kapelici, ki stoji visoko nad vasjo, na robu globeli. Tu in tam iz plevela pokuka kak romanski obok. Vzpenjam se po strmi poti. Bilo je nekaj prizadevanj za restavriranje starih zidov, romantičnih poskusov rekonstrukcije, običajno s strani skupinice prostovoljcev, mladine, ki tukaj preživlja poletja in cele dneve vlačí kamne in cepine, preden se vrne v šotore. Razdirajo samo na videz prastare konstrukcije, motikajo na hitro poravnano zemljo, pod katero se še skrivajo ruševine in iz katere poganjajo mladi bresti in hrasti. Nikomur ni mar za zgodovinsko krhkost tega kraja. Dandanes spominja na zeleno oazo, terase polne divjih cvetic, vrt z vrstami zidov, iztrganih iz ruševin srednjega veka. Zdi se, kot da je vse že stoletja na istem mestu. A ta spokojna oaza je bila nekoč najgosteje naseljen del vasi, poln ozkih uličic in visokih, žalostnih, druga k drugi nagnetenih hiš. Tu so vladali direndaj, smrad in živopisan vsakdan srednjeveške skupnosti, tako tesno povezane, tako žuboreče od življenja. Tu se je živelo in umiralo, spalo, delalo in klelo, tu se je ljubilo, tu so se v najpreprostejših okoliščinah rojevali otroci. Zdaj se mojemu koraku med prhke vejice izmuzne pisana kača. Po skalah nad

mano teka nekaj koz, ki se jim je uspelo izmuzniti izza majave ograde, skačejo in žvečijo, iz njihovih rumenih vražjih oči žari ekstaza, kmalu izginejo za vrh gore. Nad pečino počasi kroži kanja. Zlovešča tišina. Kot da bi iz globine zemlje slišal brneti čas.

Sinagoga in hiša Davida Todrosa sta morali stati zelo blizu – kvečjemu dvesto metrov od stare hiše, v kateri pišem zdaj. Dlje nista mogli biti, tam se namreč konča obzidje. Zemljišča hiš v južnem delu vasi so bila strašansko majhna. Prav to daje vedeti, da se je tod nahajala judovska četrt; judje so kot po pravilu dobivali manjša zemljišča, na ta način so omejevali njihov vpliv in bogastvo. Ker so neenakomerna zemljišča, na kakršnem živim sam, razpoznavna že na napoleonskih kopijah srednjeveških zemljevidov, vem, da so tukaj že tedaj stale takšne zgradbe. Nobena dvoma ni, da sta prebežnika večkrat prečkala to ulico. Njuno prisotnost še zmeraj čutim v neskončni tišini, ki se razlega nad pokrajino. Spet se spustim proti vasi – kakor da bi iz že dolgo minulih časov lahko kar tako spet vstopil v sedanjega.

Sedem za pisalno mizo in zopet preletim znanstveni članek, ki mi ga je pred kakšnimi desetimi leti priskrbel priletni sosed iz južne Nemčije, ki je že desetletja živel tu, v stari idilični hiški. To moraš prebrati, ko boš imel čas, mi je položil na srce. Članek sem prekopiral in ga shranil v predal dedkove pisalne mize, zraven dnevnikov, ki mi jih je nekoč podaril. Naslov

članka je bil, kot sem prebral kasneje, preprosto *Monioux*. Objavljen je bil leta 1969 izpod peresa Normana Golba, cenjenega poznavalca stare hebrejske zgodovine.